

TIJORAT BANKLARINING MOLIYA BOZORIDAGI INVESTITSION OPERATSIYALARINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

*Sattorova Nasiba G`anijon qizi -
TDIU, "Bank ishi va investitsiyalar"
kafedrasi o`qituvchisi
Sabirov Asqar Alisherovich -
Korporativ boshqaruv fakulteti
MBDA-01-1 guruh, 2-kurs magistri*

Respublikamizning moliyaviy-iqtisodiy barqarorligi ko`p jihatdan bank tizimiga va uning samarali faoliyat yuritishiga bogliq. Bugungi kunda xalqari bank amaliyoti jahom miqyosida moliya bozoridagi katta raqobat va inqiroz ta`siri sharoitida amalga oshirilayotganligi hammamizga ma`lum.

Xalqaro amaliyotda tijorat banklarining faoliyati banklararo raqobat asnosida tashkil etilgan bo`lib, bu esa o`z navbatida banklardan o`z faoliyatida zamonaviy usullar va uslublar, yangi innovatsion texnologiyalarini qo`llashni, shuningdek, banklarni o`z faoliyatini isloh qilishni taqazo etadi.

Mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlar negizida milliy iqtisodiyotni isloh qilish, tashqi savdo munosabatlarini, soliq va moliya siyosatini, shuningdek, bank operatsiyalarini liberallashtirilishi orqali banklar va bank mijozlariga keng qulaylik va imkoniyatlar yaratilda. Bu o`rinda, O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026 yillarga mo`ljallangan Yangi O`zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to`g`risida"¹⁴⁰ PF-60-sonli farmonining bilan "Harakatlar strategiyasidan – Taraqqiyot strategiyasi sari" tamoyili asosida Yangi O`zbekistonni rivojlantirishning ettita ustuvor yo`nalishi davlat dasturi asosida tasdiqlandi. Etti ustuvor yo`nalishning uchinchisi "Milliy iqtisodiyotni jadal rivojlatinish va yuqori o`sish sur`atlarini ta`minlash" deb nomlangan bo`lib, unda bir qancha maqsad va alohida vazifalar belgilab berilda. Farmonga ko`ra mamlakatimizda kapital harakatini bosqichma-bosqich erkinlashtirish choralarini ko`rish alohida vazifa sifatida belgilandi, bu o`rinda:

- moliya bozoriga xorijiy kapital oqimlarini o`rta va uzoq muddatga jalb qilish orqali mamlakatimiz iqtisodiyotiga uzoq muddatli investitsiya kiritilishini ta`minlash, investorlarga qulay investitsiya muhitini yaratish,
- davlat qimmatli qog`ozlarini norezidentlar tomonidan xarid qilishga ruxsat berish asnosida xorijiy investorlar oqimini jalb qilish, xorijiy investorlar ishtirokidagi qo`shma korxonalar tashkil etish,
- korporativ qimmatli qog`ozlar bozorida likvidlikni oshirish bilan bir qatorda turli mulk shaklidagi korxonalar va ularning tovarlariga bo`lgan qizqqishni orttirish, bu bilan mamlakatimiz moliya bozoriga xorijiy investorlar qiziqishini ortishiga erishish,
- davlat ulushi mavjud korxonalarda xususiyashtirish jarayonlariga xorijiy investorlar va xalqaro moliya institutlarini jalb qilish orqali davlat ulushi mavjud korxonalarni transformatsiya qilinishiga erishish,
- rezidentlar tomonidan chet mamlakatlarda aktivlarni sotib olish orqali milliy ishlab chiqaruvchi, xizmat ko`rsatuvchi korxona va tashkilotlarni xorijiy davlatlarga sarmoya kiritishlarini rag`batlantirish,
- kapital bozori infratuzilmasini rivojlantirish, bunda mavjud bozorni zamonaviy axborot kommunikasion texnologiyalar yordamida yanada faoliyatini kengaytirish,

¹⁴⁰ Mirziyoev Sh.M. "2022-2026 yillarga mo`ljallangan Yangi O`zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to`g`risida" PF-60-sonli Farmoni Lex.uz sayti.

- davlat qimmatli qog'ozlari bozorini rivojlantirish, moliyaviy savodxonlikni hamda kapital bozori ishtirokchilarining malakasini oshirish, xorijiy davlatlar moliya bozorlari va ishtirokchilari faoliyatini o'rganish, tajriba almashish,
- "Asakabank"ni xorijiy ekspertlarni jalb qilgan holda transformatsiya qilish va xususiylashtirish dasturini ishlab chiqish va tasdiqlash, "Xalq banki", "Qishloq qurilish bank" "Mikrokreditbank", "Agro bank", "O'zmilliybank"ning aksiyalarini 2023-yilga qadar fond birjasi orqali ommaviy joylashtirish,
- bank-moliya tizimlarida zamonaviy moliyaviy xizmatlar, operatsiyalar va texnologiyalarni (fintex) hamda naqd pulsiz to'lovlarni rivojlantirish dasturini ishlab chiqish,
- banklar tomonidan ko'rsatilayotgan moliyaviy xizmatlarni kiberxavfsizlikni ta'minlash, banklar tomonidan o'z mijozlariga qulay, muhimi xavfsiz operatsiyalar o'tkazishni yo'lga qo'yish,
- aholining keng qatlami tomonidan naqd pulsiz to'lovlarni amalga oshirish uchun qulay sharoitlarni yaratish, barcha turdagi xizmatlari uchun to'lovlarni naqd pulsiz shaklda amalga oshirish imkoniyatini tashkil etish orqali bank tizimida moliyaviy barqarorlikni ta'minlash asnosida bank operatsiyalarini rivojlantirish va takomillashtirilishida mukammal poydevor yaratadi.

Ma'lumki, tijorat banklarining asosiy maqsadi - bu mijozlarga sifatli, qulay bank operatsiyalari orqali bank xizmatlarini ko'rsatish bilan bir qatorda - bank foydasini shakillantirish bo'lib hisoblanadi. Bu borada tijorat banklarining aktivlarini to'g'ri va ishonchli soha yoki tarmoq yo'nalishiga joylashtirish orqali, bank aktivlari - bank daromadini shakillantiradi. Shu bilan birga riskka tortilgan aktivlar bo'yicha yo'qotish xavfini pasayishiga hamda foydani maksimallashtirish orqali bank likvidligini oshishiga olib keladi.

Banklar qimmatli qog'ozlarga investitsiya kiritish bilan nafaqat o'z daromadini oshishiga, balki ishlab chiqaruvchi korxona va tashkilotlar faoliyat ko'lamini kengayishiga, ishlab chiqarish hajmini oshishiga, qo'shimcha bo'sh ish o'rinlarini vujudga kelishiga, eksport-import operatsiyalar salmog'ini mamlakat va xorijiy davlatlar miqyosida o'sishiga, yangi texnika va texnologiyalar kirib kelishiga turtki bo'lib xizmat qiladi.

Qimmatli qog'ozlar bilan investitsion operatsiyalar ko'lamini kengaytirishda boshqacha aytganda banklar tomonidan qimmatli qog'ozlarga investitsiya kiritishda, tijorat banki tomonidan moliyaviy mablag' yo'naltirilayotgan korxonaning faoliyat turi, xizmat ko'rsatish sohasi yoki tarmoq yo'nalishini chuqur tahlil qilish, korxonaning so'nggi yillar davomidagi moliyaviy ko'rsatkichlarini amaliy o'rganish, ishlab chiqarish hajmi, ko'lami, mazkur korxona tomonidan ishlab chiqarilayotgan tovar yoki mahsulotning ichki va tashqi bozordagi o'rni, shuningdek, korxona hamkorlari to'g'risidagi ma'lumotlarni aniqlash muhim bo'lib hisoblanadi. Negaki, bu kabi ma'lumotlar to'liq o'rganmagan holda moliyaviy faoliyat natijalari tahlilini amalga oshirmagan holda investitsiya kiritish, bank aktivlari riskini ortishiga, mazkur jarayondan ko'zlangan maqsadga erishimasligi, pirovardida bank daromadini pasayishiga, o'z o'rnida bank likvidligini pasayishiga, tushishiga ham olib kelishi mumkin. Tijorat banki likvidligini pasayishi mijoz va bank o'rtasidagi munosabatlar ko'lamiga ham jiddiy tasir qilmay qolmaydi. Shuni alohida qayd etib o'tish lozimki, bank likvidligini pasayishi mijozlarning bankka bo'lgan ishonchini kamayishiga, ayrim ko'lami jihatidan yirik bo'lib hisoblangan investitsion operatsiyalar natijasi esa, tijorat banki moliyaviy jihatdan zaiflashishiga, to'lovga layoqatsiz bo'lib qolishiga olib kelishi mumkin.

Bu o'rinda mamalakatimizda faoliyat olib borayotgan AT "Asakabank" tomonidan bank aktiv operatsiyalarida qimmatli qog'ozlar va ularga qilingan investitsiyalarning ulushni¹⁴¹ ko'rib o'tamiz.

¹⁴¹ www.asakabank.uz internrt sayti ma'lumotlari.

AT "Asakabank"ning 2019-2022 yillardagi aktivlari tarkibida qimmatli qog'ozlar va investitsiyalarning o'rni

№	Aktivlar	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 yil
1	Qimmatli qog'ozlar va ularga qilingan investitsiyalar	215 398 728	776 426 000	845 089 000	1 196 218 657
		0,62	1,71	1,71	2,34
2	Investitsiyalar	382 348 038	187 696 000	254 112 000	1 117 491 716
		1,10	0,41	0,51	2,18
3	Kredit va lizing operatsiyalari	26 321 800 862	35 806 386 000	37 695 638 000	35 665 599 472
		75,9	79,0	76,3	69,7
4	Jami aktivlar	34 698 117 291	45 314 354 000	49 394 591 000	51 180 350 649
		100,0	100,0	100,0	100,0

Jadval ma'lumotlaridan ko'rishimiz mumkinki, AT "Asakabank"ning 2019-2022 yillar davomida qimmatli qog'ozlar va ularga qilingan investitsiyalarga yo'naltirilgan moliyaviy resurslar hajmi o'sib brogan, ammo jami aktivlarga nisbatan kiritilgan sarmoyaning salmog'i kam ekanligini ko'rishimiz mumkin. Tijorat banklari faoliyati universal xizmat ko'rsatuvchi moliya instituti bo'lib hisoblanadi. Banklar tomonidan qimmatli qog'ozlar kiritilgan investitsiyalar foiz to'lovlari (so'ndirilganch) yoki dividend orqali katta daromad keltirmasada, ularni fond bozoridagi faol xarakari natijasida bu turdagi qimmatli qog'ozlar bozor kursini sezilarni o'sishiga, natijada esa bank aktivlari hajmini ortishiga olib keladi. Bu kabi moliyaviy barqaror ko'rsatkichlarning o'sishi xalqro amaliyotda ko'p kuzatilgan holatlardir.

Yuqorida qayd etib o'tilgan ma'lumotlarga tayanib xilosa qiladigan bolsak, banklarning qimmatli qog'ozlar bilan investitsion operatsiyalari bilan bog'liq risklarni to'liq bartaraf etish mushkul, ammo bu kabi uchrashi mumkin bo'lgan risk turlarini kamaytirish bo'yicha tegishli choralarni qo'llash zarur bo'lib hisoblanadi. Shu sababli bu kabi risklarni maksimal kamaytirgan holda banklarning qimmatli qog'ozlar bilan investitsion operatsiyalari orqali yuqori daromad olish bilan bog'liq tegishli choralaramalga oshirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati.

1. Mirziyoev Sh.M. "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" PF-60-sonli Farmoni Lex.uz sayti.
2. www.Asakabank.uz sayti ma'lumotlari.

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА АКТИВ ВА ПАССИВ ОПЕРАЦИЯЛАРНИНГ ГАР ТАХЛИЛИ

М.Б. Мўминова -
ТДИУ, "Банк иши ва инвестициялар"
кафедраси доценти, DSc.

Мамлакат иқтисодиёти кўп жиҳатдан банк секторига боғлиқ бўлиб, иқтисодиётини ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этади. Бугунги кунда банкдан мижозларнинг умидлари ортиб бормоқда. Шу сабабли банк хизматлари мижозларга йўналтирилганлиги ва иш фаолиятини доимий равишда ривожлантириш амалга оширилаётганлигини кўришимиз мумкин.

Бу борада иқтисодчи олим Е.В.Велик "... актив ва пассивларни бошқаришнинг асосий мақсади кредит муассасасининг тўлов қобилияти ва ликвидлигини таъминлашда киритилган капиталдан қисқа ва узоқ муддатда максимал даражада